

A comparative study of *Veis and Ramin* and *Khosrow and Shirin* base on the action pattern of the characters

Hadiseh Amirdoust¹ | Mohammad Sadeq Basiri^{2*} | Najmeh Hosseini Sarvari³

1. M.A. in Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran. E-mail: amirdoust.h.73@gmail.com
2. Corresponding Author, Professor in Persian language and literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran. Email: basiri@uk.ac.ir
3. Associate Professor in Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran. E-mail: n.hosseini@uk.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 28/09/2021
Received in revised form:
04/03/2022
Accepted: 10/04/2022

Keywords:
vis and Ramin,
Khosrow and Shirin,
Greimas theory,
Activity pattern,
Characters.

This study compares the stories of *Veis and Ramin* and *Khosrow and Shirin*. The basis for this study is Greimas theory and the characters' communication model, which assists the study to systematically identify the characters' contributions in the events, and their motivations, demands and wills in the story's incidents and actions. The essential grounds for this comparison is the transition from a similar superstructure to the Narrative infrastructure differentiation in two stories. The results of this study is an indication of the plot for *Weis and Ramin* which narrates the struggle of love with the law and the royal throne. Last but not least, the victory of love but the story of *Khosrow and Shirin* is based on the conflict and then the compromise of royal power with morality and religion. These are the most important differences between the two stories: In the story of *Khosrow and Shirin*, unexpected events and destiny play a greater role Creating beautiful scenes has no role in the plot. In the story of *vis and Ramin*, the plot has a logical order. The role and action of the characters is important in completing the plot, and women play a more important role in the story.

Cite this article: Amirdoust, H., Basiri, M. & Hosseini Sarvari, N. (2024). A comparative study of *Veis and Ramin* and *Khosrow and Shirin* base on the action pattern of the characters. *Journal of Research in Narrative Literature*, 13 (1), 25-51.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/RP.2022.6983.1430

Extended Abstract

Introduction:

Veis and Ramin and *Khosrow and Shirin* are referred to as famous and prominent love stories in Persian literature. The Story of *Veis and Ramin*, the lasting work of Fakhroddin Asad Gogāni, is the third Persian Masnavi in terms of antiquity and the first Persian love poem that has survived to this day. This story is one of the most natural and influential stories of celebration and love in Dari Persian language, the subject of which distinguishes it from other ancient romance novels. Fakhr Al-din Asad's fame for the provision of the arrangement method in this story dates back to the fourth century, however, since the subject of this story was, in many cases, far from the moral standards of the Islamic environment of Iran at that time, the fame and popularity of Fakhreddin's story diminished after Nezami Ganjei's Poetic stories and the poets who imitated him. Nezami is one of the most famous poets who imitated the weight and composition of *Veis and Ramin* in composing the element of Romance in Masnavi. There are many indications that Nezami, after reading the story of "Veis and Ramin", has thought of like those of composing love poems and perhaps Fakhreddin's work was his inspiration in selecting *Khosrow and Shirin*. Nezami's ability to compose festive stories has made him a role model for others and, according to some scholars, *Khosrow and Shirin*, the second Masnavi of Nezami's "Five Treasures", is the best and most famous love story of his poems.

The connection between these two stories, the influence of *Veis and Ramin* on Nezami in composing the story of *Khosrow and Shirin*, and the similarity of these two stories in subject, nature, weight, and narrative characteristics, has made it possible to compare these two works. The purpose of this comparison is to identify the differences between the two stories, in terms of the impact of the characters' actions in the plot and the events of the story. This comparison is based on Grimas's narrative theory and the action pattern of the characters and helps to identify the similarities and differences in the narrative structure of Persian love stories.

Methodology:

This research is based on the description and analysis of the text, and the action pattern of the characters in Grimas theory. The analysis method is based on dividing the text into the components of the sequence and then identifying, analyzing, and describing the action pattern in each sequence.

Results and Discussion:

Both the stories of *Veis and Ramin* and *Khosrow and Shirin* include a grand plot that narrates their love and struggle with rivals and deterrents, the constant joining and separation of two lovers, and finally overcoming all problems and the final and the creation of an eternal bond between the two lovers.

In the story of *Veis and Ramin*, Veis, Ramin and King Mubad are the main subjects in the story. The most important assistants for Veis and Ramin, are Veis himself, the old maid and, sometimes, the mothers of the two lovers. Furthermore, there exists some opposing powers like Power, custom and law, the Shah's mother and brother, and sometimes Veis's mother. The most

powerful opponents of the two lovers are the power of the king, the law and custom of society, and then the king himself and the mutual love of Veis and, finally, Ramin is the most important obstacle for Shah Mubad to enjoy Veis's love.

In the story of *Khosrow and Shirin*, Khosrow and, sometimes, Shirin are the only subjects in the story, and it is only at the end of the story that "Shiruyeh" appears as another target. In this story, love is the main theme and at the beginning of the story, Shapur and the kingdom, are the motives for Khosrow's actions. Accident and destiny are the most important helpers and opponents of the characters in the story. Another opponent of the two lovers which abandons them from reaching each other is Khosrow's marriage to Maryam and Shirin's motivation to maintain chastity. Shirin's love for Khosrow is also the cause of Shiruyeh's failure.

Conclusion:

The story of *Veis and Ramin* is the story of the victory of love over the law and the royal throne. This story has very few extra scenes and images, its plot is coherent and the events play an important role in complication, denouement, creating a crisis and bringing the story to an end.

The story of *Khosrow and Shirin* is the narration of the alliance and agreement of religious laws and social traditions with royal lust and domination. The plot of this story has very few events and there is no serious and effective tension and conflict in complication and denouement with the story and, finally, the characters are not threatened by a serious crisis. The story of *Khosrow and Shirin* includes a large number of beautiful but redundant scenes and images that make the story come to an end late. This story, Contrary to the story of "Veis and Ramin", contains a large number of beautiful but redundant scenes and images that make the story end late.

In the story of *Veis and Ramin*, accident and destiny have no role in the story, except in the scene of Shah Mobad's death. The main actors in this story, are the characters and the formation of the plot depends on their actions and motivations. In this story, women have a more effective role than men as subjects or helpers and opponents; They are active actors, depending on the situation and events of the story, try different solutions to achieve their desires.

In the story of Nezami, Contrary to the story of *Veis and Ramin*, accident and destiny play an important role in creating and completing the plot; Accident and destiny are the most prominent assistants as well as opponents in the story and Shapur, except accident and destiny, is the only helper of the story. He, unlike the maid of Veis, is the only the executor of Khosrow's orders and his messenger.

In the story of *Khosrow and Shirin*, the number of characters, in all roles, is much less than the story of Fakhreddin Asad Gorgāni and, more importantly, the motives and actions of the characters in this story, unlike the story of *Veis and Ramin*, remain constant throughout the story. The story of *Khosrow and Shirin* is the Scene of action and superiority of the will of men, especially Khosrow, and Women in this story, unlike the story of Vis and Ramin, do not play an active role in the events of the story.

The results of this study confirm the validity of Forouzanfar and Mahjoub's opinion. They hold the idea that the story of *Veis and Ramin* has got a great influence is more beautiful and influential in terms of story structure and rules than Nezami's story and has had a great impact on the flow of Composing poetic stories in Persian literature.

تحلیل و مقایسه دو منظومه ویس و رامین و خسرو و شیرین براساس الگوی کنشگری شخصیت‌ها

حدیثه امیردوست^۱ | محمدصادق بصیری^{۲*} | نجمه حسینی سروری^۳

۱. کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

رایانامه: Amirdoust.h.73@gmail.com

۲. نویسنده مسئول استاد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

رایانامه: basiri@uk.ac.ir

۳. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

رایانامه: n.hosseini@uk.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۰۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۱۲/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۱

واژه‌های کلیدی:

ویس و رامین،

خسرو و شیرین،

نظریه گریماس،

الگوی کنشگری،

شخصیت.

در این پژوهش، دو داستان عاشقانه ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی، تصحیح محمد روشن و خسرو و شیرین نظامی، تصحیح وحید دستگردی، با تکیه بر الگوی کنشگری گریماس مورد تحلیل و مقایسه قرار گرفته‌است. این الگو، امکان گذر از روساخت مشابه و رسیدن به تفاوت‌های ژرف ساخت روایی دو منظومه را فراهم می‌آورد و به پرسش‌های مرتبط با شباهت و تفاوت دو داستان، در چگونگی سامان‌دادن به رویدادها و تأثیر کنش اشخاص در پیشبرد طرح داستان پاسخ می‌دهد. روش کار در این پژوهش، تقسیم متن به اجزای کمینه روایت سپس شناسایی، تحلیل و توصیف الگوی کنشگری در هریک از واحدهای متن است. نتایج حاصل از این بررسی نشان می‌دهد که طرح کلی داستان ویس و رامین، ستیز عشق با قانون و سطوت شاهانه و سرانجام، پیروزی عشق را روایت می‌کند؛ در حالی که داستان خسرو و شیرین، مبتنی است بر تضاد و سرانجام، سازش سطوت شاهانه با عرف و شرع. در منظومه نظامی فراوانی صحنه‌پردازی‌های زیبا و افزون بر متن چشمگیر است و تصادف و تقدیر، به‌عنوان بازدارنده و یاریگر، نقشی کلیدی در شکل‌گیری و به-سرانجام‌رسیدن طرح داستان ایفا می‌کند؛ اما در داستان ویس و رامین، کنشگران اصلی، اشخاص داستان هستند و پیشبرد طرح داستان در گرو کنش و انگیزه‌های آنهاست. زنان داستان ویس و رامین، برخلاف منظومه نظامی، در مقام فاعل یا یاریگر و بازدارنده، نقشی مؤثرتر از مردان دارند و کنشگران فعالی هستند که برای رسیدن به خواست خود، به تناسب موقعیت و رخداد‌های داستان و با توسل به چاره‌اندیشی‌های گوناگون وارد عمل می‌شوند.

استناد: امیردوست، حدیثه؛ بصیری، محمدصادق؛ حسینی سروری، نجمه (۱۴۰۳). تحلیل و مقایسه دو منظومه ویس و رامین و خسرو و شیرین بر

اساس الگوی کنشگری شخصیت‌ها. پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۳ (۱)، ۲۵-۵۱.

ناشر: دانشگاه رازی

حق مؤلف © نویسنده گان.

DOI: 10.22126/RP.2022.6983.1430

۱. پیشگفتار

دو داستان ویس و رامین و خسرو و شیرین از دلکش‌ترین منظومه‌های عاشقانه ادب فارسی هستند و بسیاری از شاعران فارسی‌زبان در سرودن منظومه‌های خود به این دو اثر توجه داشته‌اند.

«ویس و رامین، اثر ماندگار فخرالدین اسعدگرگانی، از لحاظ قدمت، سومین مثنوی موجود و نخستین منظومه عشقی است که به تمامی به دست ما رسیده‌است» (نک: فخرالدین اسعدگرگانی، ۱۳۳۷: ۸).

اصل داستان که از افسانه پهلوی کهنی در روزگار اشکانیان اقتباس شده، پیش از آنکه اسعدگرگانی آن را به رشته نظم در بیاورد، در میان ایرانیان شهرت داشته است. قدمت این داستان در تاریخ ایران، کمتر از وامق و عذرا نیست (نک: اته، ۱۳۵۱: ۷۰) و حتی مدت‌ها، پیش از کشف داستان ورقه و گلشاه عیوقی، آن را کهن‌ترین داستان عشقی موجود می‌دانستند (نک: ریپکا، ۱۳۸۱: ۲۵۶).

فخرالدین اسعد که استاد مینوی او را «استاد پیش‌قدم غالب شعرای ما در قصه‌سرایی به نظم» نامیده، این داستان را از متن پهلوی ترجمه کرده و در قرن پنجم و در میان سال‌های ۴۳۲ و ۴۴۶ ه.ق، در بحر هزج مسدس مقصور سروده است. (نک: فخرالدین اسعدگرگانی، ۱۳۳۷: ۷-۱۸) به عقیده زرین کوب (۱۳۶۷: ۴۰) این منظومه از طبیعی‌ترین و مؤثرترین داستان‌های بزمی و عشقی در زبان فارسی دری است و از جهت اشمال بر لغات و ترکیباتی که ریشه پهلوی دارند و اشاره به آداب و رسوم و خرافات قدیم از مآخذ مهم فرهنگ عامه در ایران است. هدایت، داستان ویس و رامین را بازمانده یکی از قدیمی‌ترین رمان‌های عاشقانه و شبیه به افسانه تریستان و یزوت و نیز رمان معروف لارنس، لیدی چاترلی، می‌داند؛ یکی از شاهکارهای بی‌مانند ادبیات فارسی به مفهوم ادبی جدید که موضوعش، آن را از سایر رمان‌های عاشقانه باستان ممتاز می‌کند. آوردن لغات مهجور فارسی-پهلوی، اطلاعاتی از فرهنگ و امثال عامه، مبانی و اصول اسلامی، عقاید و آداب و رسوم زرتشتی و افسانه‌های ایران قبل از اسلام و ویژگی‌هایی است که هدایت برای بازگردانی فخرالدین اسعد از داستان برشمرده و شواهدی از آنها را در نوشته خود نشان داده‌است. (نک: هدایت، ۱۳۴۴: ۴۸۶-۵۲۳)

روش فخرالدین اسعد در نظم این داستان از قرن چهارم هجری در میان شاعران متداول بود؛ یعنی هنگام نقل، اصل داستان و حفظ معانی و حتی گاه رعایت الفاظ متون اصلی را رعایت می‌کردند. تصرف شاعران در این داستان‌ها، آراستن معانی با الفاظ زیبا و تشبیهات بدیع و اوصاف دل‌انگیز بود و نیز افزودن سخنانی از خود در مقدمه کتاب و آغاز و انجام فصل‌ها. فخرالدین اسعد با استفاده از این

شیوه، به خوبی از عهده نظم یک داستان کهن ایرانی برآمده و به این جهت، منظومه او به زودی مشهور و مورد قبول واقع شده؛ اما چون در بسیاری موارد دور از موازین اخلاقی محیط اسلامی ایران آن روزگار بوده است، به خصوص بعد از سروده شدن منظومه‌های نظامی و مقلدان او، از شهرت و رواج آن کاسته شد (نک: صفا، ۱۳۶۳: ۳۷۵-۳۷۶). با وجود این، توفیق اسعد گرگانی در بازگردانی و تلخیص و نظم داستان، موجب شد تا بسیاری از گویندگان پس از او، در سرودن منظومه‌های خود به شیوه او نظر داشته باشند.

«وزنی که فخرالدین برای سرودن این قصه عاشقانه برگزیده بود بسیار مطلوب افتاد و یکی از نامدارترین شاعرانی که در سرودن مثنوی عاشقانه از وزن و ترکیب ویس و رامین تقلید کرد، نظامی است که بنا بر قرینه‌های فراوان، بعد از خواندن ویس و رامین، به اندیشه سرودن منظومه عاشقانه افتاده و شاید اثر فخرالدین، الهام‌بخش او در انتخاب خسرو و شیرین بوده است» (نک: فخرالدین اسعد گرگانی، ۱۳۳۷: ۹۲).

به عقیده فروزانفر، بین دو داستان شباهت‌های بسیاری است.

«اغلب گفت‌وگوها و نامه‌هایی که میان شیرین و خسرو رد و بدل شده، با نامه‌های ویس و رامین و گفت‌وگوهای این دو نزدیک است. قصه شیرین و فرهاد هم از بعضی جهات به ویس و رامین شبیه است» (فروزانفر، ۱۳۸۳: ۲۹۷)؛

ولی خسرو و شیرین به پاک‌دامنی و عفت نزدیک‌تر و ویس و رامین از داستان نظامی لطیف‌تر و مؤثرتر است و اگرچه شیرین و دلپذیر، به علت منافات با موازین اخلاق و دین اسلام، پیش از فخرالدین اسعد، کسی به ترجمه آن نپرداخته است. (نک: فروزانفر، ۱۳۸۷: ۳۷۷-۳۷۸) علاوه بر این، شهرت منظومه‌های نظامی و تقلید تعداد زیادی از مثنوی‌سرایان از این منظومه‌ها، به تدریج از محبوبیت و شهرت ویس و رامین کاسته است.

نظامی در داستان‌سرایی بابتی تازه به روی شاعران پس از خود گشود و منظومه‌های پنج‌گانه او، سرآغازی بر خمسه‌سرایی‌های بسیار شد.

«خسرو و شیرین، دومین مثنوی از پنج گنج نظامی است که در بحر هزج مسدس مقصور و محذوف سروده شده است. اصل داستان از جمله داستان‌های اواخر عهد ساسانی است که در کتاب‌هایی از قبیل *المحاسن والاضداد* جاحظ بصری و *غرر اخبار ملوک الفرس* ثعالبی و *شاهنامه* فردوسی آمده است. در این داستان‌ها عشق‌بازی خسرو با شیرین، کنیزک ارمنی (یا آرامی)، از عهد هرمز آغاز شده و همین کنیزک بعدها از زنان مشهور حرمسرای خسرو

می‌شود؛ اما در منظومه نظامی، شیرین شاهزاده ارمنی است. گویا این داستان بعد از قرن چهارم تا دوره نظامی توسعه و تغییراتی یافته و با صورتی که در خسرو و شیرین می‌بینیم به نظامی رسیده‌باشد.» (صفا، ۱۳۶۳: ۸۰۲)

داستان خسرو و شیرین نظامی و فردوسی در اصل شبیه به هم؛ اما در جزئیاتی متفاوت است. نظامی از شرح داستان خسرو و پرویز در شاهنامه آگاه است و در توجیه بازسرای این داستان، معتقد است که فردوسی به سبب کهولت سن، داستان را از منظری به غیر از عشق سروده و از عشق پرشور خسرو و شیرین سخن نرانده است؛ اما جالب توجه است که داستان خسرو و شیرین در بخش‌های مربوط به خسرو پرویز و هرمز، حمله بهرام چوبین، گریز خسرو به روم، بازگشتن از روم و بازپس گرفتن حکومت از بهرام و به تخت نشستن دوباره خسرو، همخوانی تاریخی دارد (زرین کوب، ۱۳۸۹: ۷۴).

یوسفی (۱۳۶۹: ۱۷۲-۱۶۹) معتقد است که هرچند داستان‌سرایی فارسی در آثار ابوالمؤید بلخی، عنصری، فردوسی، فخرالدین گرگانی و برخی دیگر سابقه داشته، قدرت نظامی در سرودن داستان‌های بزمی باعث شده تا سرمشق دیگران قرار گیرد و در میان آثار او، خسرو و شیرین درخششی خاص دارد. آمیختن احساس و تخیل و اندیشه با تار و پود داستان، صداقت و اصالت و بازتاب تصویر شورانگیز و رنگارنگ عشق در شعر، توانایی انگیزش عواطف خواننده از طریق نمایش رفتار و گفتار اشخاص داستان و ابتکار و خلاقیت نظامی در آفرینش زبان و طرز بیانی خاص در سرودن منظومه‌های عاشقانه، از جمله دلایلی است که یوسفی برای توفیق، ماندگاری و نفوذ انکارناپذیر نظامی در داستان‌سرایی فارسی برشمرده‌است.

به عقیده دستگردی نیز خسرو و شیرین جذاب‌ترین اثر نظامی از لحاظ پرداخت داستانی، توصیف دقیق احوال و مناظر است. بیان استعاری و توصیفات دقیق، دقت و ظرافت در تصویر پیچیدگی‌های دنیای روان و تنش‌انگیزه‌ها و کنش و واکنش‌های درون اشخاص داستان، بیان شگفت‌انگیز شاعر در توصیف حالات عاشق و معشوق، از جمله ویژگی‌هایی است که در این منظومه به کمال یافت می‌شود و هرگز پیش و پس از نظامی همتایی نیافته‌است. (نک: نظامی، ۱۳۷۸: ی-یو) دستگردی همچنین معتقد است که ویس و رامین در مقابل خسرو و شیرین نظامی، حکم کرم شب‌تاب در برابر سهیل یمانی را دارد و به حدی کوچک و ناچیز است که به کلی فراموش شده و جز نامی از آن نمانده‌است. گویی نظامی در صدد نگاهبانی از عظمت اخلاقی ایرانیان برآمده و خواسته بزهکاری و جنایت فخرالدین را در به نظم درآوردن افسانه‌ای زشت و خصم اخلاقی ایرانیان، با سرودن افسانه‌های عشق و عفت و پاکی

جبران کند (نک: نظامی، ۱۳۸۵: ۳۶-۳۷)؛ اما محجوب، ضمن برشمردن برخی ویژگی‌های هنر داستان‌پردازی فخرالدین اسعد، داوری دستگرددی را به دور از انصاف و نشان شیفتگی بی‌پایان او نسبت به نظامی می‌داند و معتقد است که نظامی، با زهد فطری خود برای تبریئه هوس‌بازی خسرو و ناشکیبایی شیرین، پرده‌ای از شرم و حیا بر داستان کشیده‌است و با زیرکی تلاش کرده تا منظومه فخرالدین اسعد را در برابر خسرو و شیرین از نظرها بیندازد؛ اما کسانی که در گفتار خویش به سند و مدرک پای‌بند باشند، آشکارا تأثیر ویس و رامین را در تمام منظومه‌های نظامی می‌بینند. محجوب ضمن ذکر و برشمردن بعضی شواهد تأثیرپذیرفتن نظامی و دیگر شاعران از فخرالدین اسعد، چنین نتیجه می‌گیرد که تمام شاعرانی که نظامی را پیشوای خود ساخته‌اند، غیرمستقیم از ویس و رامین فخرالدین متأثرند (نک: فخرالدین اسعد گرگانی، ۱۳۳۷: ۶۹-۱۰۲).

صرف نظر از دیدگاه‌های متفاوت پژوهشگران درباره دو منظومه، هر دو اثر جزو داستان‌های عاشقانه مشهور و برجسته ادبیات فارسی هستند و ارتباط دو اثر و تأثیر ویس و رامین بر نظامی در سرودن منظومه خسرو و شیرین و همچنین شباهت این دو اثر در موضوع، ماهیت، وزن و جنبه‌های روایی، مقایسه دو اثر را ممکن می‌سازد. هدف از این مقایسه، شناخت تفاوت‌های دو منظومه از لحاظ تأثیر کنشگری اشخاص داستان در پیشبرد طرح و در ارتباط با یکدیگر و رخدادهای داستانی است. این مقایسه مبتنی بر نظریه روایتی گرماس و الگوی کنشگری شخصیت‌های اوست؛ چرا که این الگو، «امکان بررسی میزان مشارکت اشخاص داستان در وقوع رویدادها و نقش انگیزه و اراده آنها در وقوع کنش‌ها و رویدادها را به صورت نظام‌مند فراهم می‌سازد» (حسینی سروری، ۱۳۹۸: ۹۱)، امکان دستیابی به شباهت‌ها و تفاوت‌های ژرف‌ساخت روایی را با گذر از روساخت مشابه منظومه‌های عاشقانه فراهم می‌آورد و می‌تواند به مثابه الگویی برای بررسی‌های بعدی منظومه‌های داستانی ادبیات فارسی مورد توجه قرار گیرد.

پژوهش‌های بسیاری بر مبنای کنشگری شخصیت در نظم و نثر فارسی، نگاره‌ها، داستان‌های قرآنی و... صورت گرفته است؛ از آن جمله:

حسینی سروری (۱۳۹۸) در مقاله «مقایسه سندبادنامه و بختیارنامه از نظر الگوی مشارکت‌کنندگان روایت»، سندبادنامه را داستان شخصیت‌های کنشگر و صاحب اراده و داستان بختیارنامه را داستان قضا و قدر و سلطه بی‌چون و چرای تقدیر می‌داند که در آن، نقش‌آفرینی زنان به حاشیه رانده شده‌است. مشهدی و ثواب در «تحلیل ساختار روایتی داستان بهرام و گل‌اندام» به این نتیجه رسیده‌اند که داستان

منطبق بر الگوی کنشی گریماس پیش می‌رود و شامل دو الگوی کنشی مجزا با کنشگران متمایزی است که در دیگر روایت‌ها کمتر دیده می‌شود.

نیک‌فر (۱۳۹۴) با «بررسی و تحلیل روابط شخصیت‌های ویس و رامین»، ویس را شیء هدف معرفی می‌کند که در راه رسیدن به هدف و گریز از سرنوشت محتوم خود، نقش آفرینی می‌کند و به فاعل کنشگر تبدیل می‌شود. درّی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «نقش و کارکرد بن‌مایه‌های توصیفی در منظومه ویس و رامین»، مهم‌ترین کارکردهای عنصر توصیف را مورد بررسی قرار داده است.

اظه‌ری، ترکی، مال‌میر و حاجیان‌نژاد (۱۳۹۸)، «تحلیل ساختار روایی داستان خسرو و شیرین نظامی» را مدنظر قرار داده و به این نتیجه رسیده‌اند که کنشگری خسرو در طلب شیرین، تخت سلطنت، شبدیز و باربد و کنشگری شیرین در به‌دست آوردن خسرو است. داستان تغییر وضعیت‌ها، رخدادها و کنش و واکنش یاری‌گر و مقابله‌گر و وصال دائمی را شرح می‌دهد و دگرگونی وضعیت‌های متعادل به نامتعادل در داستان دیده نمی‌شود و نتیجه حاصل از تحقیق فرخ لطیف‌نژاد رودسری در «تحلیل شخصیت یاور گریماس در چهار منظومه غنایی» حاکی از آن است که یاریگر در منظومه ویس و رامین و خسرو و شیرین نظامی موفق است و در زنجیره پیمانی، امکان وصال را فراهم می‌کند؛ اما در دو منظومه یوسف و زلیخای جامی و لیلی و مجنون نظامی، یاریگر در تحوّل اصلی داستان نقشی ندارد.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

گریماس از متفکران سنت «پساسوسوری» است در حوزه معناشناسی است. این روش در حالت کلی به معنای متون توجهی ندارد و به جای آن به اینکه متون چگونه معنادار می‌شوند، می‌پردازد. «نظریه سوسور درباره تمایز زبان و گفتار، گریماس را به سوی دریافت نظامی متشکل از دو سطح هدایت می‌کند: یکی سطح ژرف‌ساخت که دربرگیرنده الگوی کنش است و زایاست و دیگری رو‌ساخت که از الگوی ژرف‌ساخت منشأ می‌گیرد» (سجودی، ۱۳۸۴: ۶۴). هدف از تحلیل داستان باید یافتن ژرف‌ساخت باشد؛ یعنی دستور مشترک بنیادینی که منشأ همه داستان‌هاست.

هدف گریماس توصیف علمی دلالت است. به نظر او، درک تقابل‌ها اساس ساختار بنیادی دلالت است و «می‌کوشد تا با ساختن یک الگو و نه یک فهرست ساده، نحو اولیه‌ای از دلالت ارائه دهد» (تادیه، ۱۳۷۸: ۲۵۳). از نظر او، «روایت صرفاً مجموعه‌ای از امکانات زبانی است که به طریقی خاص و بر اساس مجموعه‌ای از قواعد ساختاری و زبردستوری، یک جا گرد آمده‌اند» (اسکولز، ۱۳۷۹: ۱۵۹) و

دستور روایت نیز مانند دستور زبان محدود است. آنچه حائز اهمیت است، دستور زیربنایی و سازنده روایت‌ها است، نه متن‌های منفرد. یک زنجیره روایی از طریق دو کنشگر که ارتباط آنها کنش‌هایی اساسی را پدید می‌آورد، به تقابل‌های دوگانه اجازه حضور می‌دهد» (نک: گرین و لیبهان، ۱۳۸۳: ۱۱۰) بنابراین، «همان‌طور که برای شناخت معنای یک جمله باید معنای واژگان و قاعده‌های دستوری و نحوی را دانست، برای شناخت معنای یک متن نیز باید معنای پی‌رفت‌ها و قاعده‌های دستور داستان را بدانیم» (احمدی، ۱۳۷۰: ۱۶۲).

گریماس برای روایت قائل به سه نوع ساختار زنجیره‌ای - نحوی (پی‌رفت) است: زنجیره‌های اجرایی (آزمون‌ها، مبارزه‌ها)؛ زنجیره‌های میثاقی (بستن و شکستن پیمان‌ها) و زنجیره‌های انفصالی (رفتن‌ها و بازگشتن‌ها) (اسکولز، ۱۳۷۹: ۱۵۴). پی‌رفت اجرایی، طرح داستان را می‌سازد و بر عمل یا انجام مأموریتی دلالت می‌کند، پی‌رفت میثاقی، وضعیت داستان را به سوی هدفی هدایت می‌کند و وظیفه یا میثاقی را به سرانجام مشخص می‌رساند یا نمی‌رساند و پی‌رفت انفصالی، دلالت بر تغییر وضعیت یا حالتی می‌کند و دربرگیرنده شکل‌های مختلف قصه است (نک: اخوت، ۱۳۷۱: ۶۶).

به عقیده گریماس، هر پی‌رنگ مشخص را می‌توان به سه جفت نقش روایی فاعل (*Subject*) / مفعول (*Object*)، فرستنده (*Giver*) / گیرنده (*Receiver*) و یاریگر (*Helper*) / حریف یا بازدارنده (*Opponent*) فروکاست (مکاریک، ۱۳۸۳: ۳۳۱). این شش نقش را معمولاً به صورت نمودار زیر نشان می‌دهند:

(تولان، ۱۳۸۶: ۱۵۱)

این نقش‌های کنشی ششگانه و روابط ثابت بین آنها، چارچوب اصلی تمامی روایت‌ها را تشکیل می‌دهند. بنیادی‌ترین رابطه، رابطه فاعل و هدف و مبتنی بر میل است؛ یعنی فاعل به رسیدن یا دست یافتن به هدف میل دارد. بنابراین، هدف و دیگر کنشگران لزوماً نباید انسان باشند و مثلاً هر چیزی که بر سر راه دستیابی به هدف مانع ایجاد کند، بازدارنده و ضد قهرمان است (نک: برتنس، ۱۳۸۴: ۸۵-۸۶)، همچنین ممکن است یک شخصیت واحد، کار دو یا چند کنشگر مجزا را انجام دهد یا دو یا چند

شخصیت، نقش کنشگری واحد را ایفا کنند (نک: تایسن، ۱۳۸۷: ۳۶۵)، به این ترتیب، می‌توان این مدل را برای تحلیل طیفی از متون به کار بست؛ به‌خصوص این الگو با طرح بسیاری از داستان‌هایی که طرح پیچیده‌ای ندارند، مثل قصه‌های عامیانه و داستان‌های پریان، سازگار است (نک: تولان، ۱۳۸۶: ۱۵۱) برای کاربردی نظریه گریماس معمولاً به دو شیوه مختلف عمل می‌شود (نک: حسینی سروری، طالبیان و مولایی، ۱۳۹۰: ۱۷).

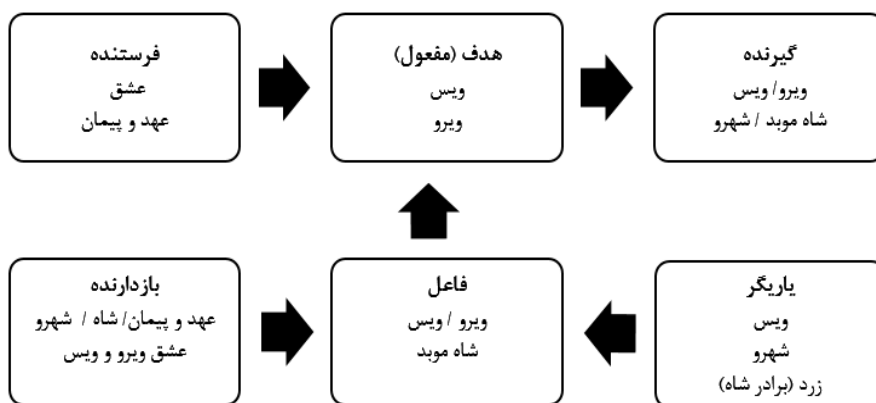
روش کار در این مقاله تقسیم متن به اجزای کمیته روایت، یعنی پی‌رفت و گزاره‌های سازنده آن سپس شناسایی، تحلیل و توصیف مشارکت‌کنندگان و الگوی کنشگری هر جزء پی‌رفت است. از نظرتودوروف، یک متن روایی شامل یک یا چند پی‌رفت (*Sequence*) و هر پی‌رفت همیشه و فقط متشکل از پنج گزاره روایی است. گزاره روایی، واحد کمیته روایت است و تغییر شکل گزاره آغازین، حد و مرز پی‌رفت را مشخص می‌کند؛ بنابراین، پنج گزاره پی‌رفت، تغییر وضعیتی ثابت به وضعیت ثابت دیگری را توضیح می‌دهند. این الگوی گزاره از موقعیتی به موقعیت دیگر، پدیده‌ها و رویدادهای داستان را در مجردترین سطح توصیف می‌کند؛ اما این گزاره می‌تواند به شیوه‌های گوناگونی تحقق یابد (نک: تودوروف، ۱۳۷۹: ۸۸-۹۲).

۳. داستان ویس و رامین

داستان یک کلان‌پی‌رفت است که در پنج گزاره، دلدادگی ویس و رامین، جدال آنها با رقیبان و نیروهای بازدارنده، وصال و فراق پی‌درپی دو معشوق و سرانجام پشت سر نهادن همه مشکلات و وصال نهایی و ابدی این دو را شرح می‌دهد. گزاره اول هر پی‌رفت، شرح وضعیت ثابت اولیه‌ای است که بر اثر نیرویی دگرگون می‌شود. این گزاره در پی‌رفت کلان روایت عشق ویس و رامین، خود شامل یک پی‌رفت کامل است. گزاره اول این پی‌رفت با وصف شاه موبد و جلال و شکوه او سپس خواستگاری او از شهر و، شهربانوی ماه‌آباد، آغاز می‌شود. شهر و درخواست شاه را نمی‌پذیرد و در عوض با او عهد می‌بندد که اگر صاحب دختری شد، او را به عقد شاه درآورد. شرح تولد ویس، سپردن او به دایه و بزرگ‌شدنش در کنار رامین، بازگشت او نزد مادر و آماده‌شدنش برای ازدواج با برادرش، ویرو، دیگر رویدادهای این گزاره آغازین هستند. رسیدن پیک شاه موبد در میانه جشن ازدواج و یادآوری عهد و پیمان قدیم و پاسخ تند ویس به شاه موبد، خشم شاه را برمی‌انگیزد و وضعیت ثابت ابتدای داستان را بر هم می‌زند. گزاره سوم، طولانی‌ترین گزاره پی‌رفت و شرح لشکرکشی شاه موبد به ماه‌آباد و جنگ او و

ویرو است. در این جنگ، قارن، پدر ویس و ویرو، کشته می‌شود؛ اما ویرو، شاه را شکست می‌دهد. شاه در راه فرار خبر درگیری ویرو با شاه دیلم را می‌شنود، فرصت را غنیمت می‌شمارد و به گوراب، اقامتگاه ویس، لشکر می‌راند. پیکری که شاه نزد ویس می‌فرستد، این بار هم با شنیدن پاسخ تند ویس برمی‌گردد و نتیجه کار، این بار نه خشم که عاشق شدن شاه پیر بر ویس جوان است. گزاره چهارم با شرح چاره‌جویی شاه و فریفتن شهرو با فرستادن هدایای فاخر و وعده سروری کامل ملک کهستان، به غائله خاتمه می‌دهد؛ شاه موبد، ویس را می‌رباید و با خود به خراسان می‌برد و سرانجام، او را به عقد خود درمی‌آورد.

هر سه کنشگر اصلی این پی‌رفت، شاه موبد، ویرو و ویس، برای رسیدن به معشوق خود تلاش می‌کنند؛ مردان داستان از راه جنگ و ستیز و ویس با سخنوری و امتناع از پذیرفتن همسری شاه موبد. مادر ویس، شهرو، وقتی که به عشق ویس و ویرو پی می‌برد و مقدمات ازدواج دو دلدار را فراهم می‌آورد، یاریگر و آن‌گاه که با شاه موبد همراه می‌شود، بازدارنده دو دلداره و در عین حال، مثل زرد، برادر شاه، یاریگر شاه موبد است. همچنین، پیمانی که او با شاه بسته است، در وهله اول فرستنده او برای جستجوی ویس و بعد، بازدارنده ویرو و ویس است و در نهایت، همه شخصیت‌های اصلی داستان، کسانی هستند که در صورت تحقق هریک از وجوه داستان، از آن بهره‌مند خواهند شد.

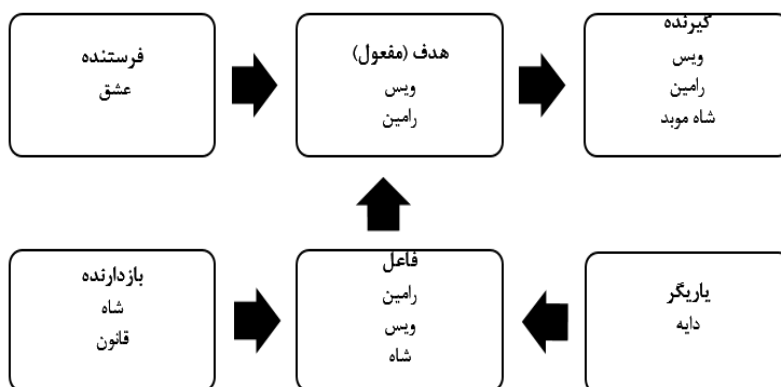

۳-۱. گزاره دوم داستان

گزاره دوم هر پی‌رفت، وقایعی را شرح می‌دهد که به منزله نیروی برهم‌زننده وضعیت آغازین، داستان را به سوی بحران و عدم تعادل پیش می‌برد. در داستان ویس و رامین، عشق متقابل دو دلداره و بعد

آگاهی شاه از این عشق، نیرویی است که وضعیت آغازین را بر هم می‌زند و داستان را به سوی بحران و عدم تعادل پیش می‌برد. در این گزاره، دایه نقشی کلیدی به عنوان یاریگر ایفا می‌کند؛ با شنیدن اینکه شاه موبد، ویس را به مرو برده‌است، خود را به مرو می‌رساند و می‌کوشد تا ویس را به پیوند با شاه راضی کند؛ اما ویس که هنوز دلبسته و یرو است، توصیه او را نمی‌پذیرد و سرانجام، با تهدید به خودکشی، دایه را وادار می‌کند که شاه را برای مدتی طلسم کند؛ اما سیل، زمین و نشان طلسم را از بین می‌برد و ویس برای همیشه از تن دادن به شاه خلاصی می‌یابد. از طرف دیگر، رامین که در راه خراسان و با کناررفتن پرده عماری، ویس را دیده و دل در گرو عشق او نهاده‌است، راز خود را با دایه در میان می‌گذارد؛ دایه نزد ویس از زیبایی و هنرهای رامین می‌گوید، مهر و یرو را از دل او بیرون و او را به عشق رامین ترغیب می‌کند؛ اما ویس نمی‌پذیرد و هربار به تندی و با دشنام دایه را سرزنش می‌کند. سرانجام، دایه غیبت شاه را مغتنم می‌شمارد و ویس را به دیدار رامین می‌برد. ویس در این اولین دیدار، دلباخته رامین می‌شود و سرانجام به وصال او رضایت می‌دهد. دو دل‌داده با هم پیمان وفاداری می‌بندند و بعد، به دستور شاه در کوهستان به او می‌پیوندند و شاه با شنیدن گفت‌وگوی ویس و دایه، به راز عشق پنهان همسر و برادرش پی می‌برد.

این گزاره، شرح تلاش کنشگران اصلی داستان، ویس و رامین، برای رسیدن به خواست خود و غلبه بر قوانین الزام‌آوری است که در نقش بازدارنده، قدرتی حتی فراتر از شخص شاه دارند؛ قانون تسلیم در برابر فرمان و سطوت شاه و قانون وفاداری زن به شوهر. حاصل این تلاش، کامیابی دو دل‌داده است با این تفاوت که رامین برای رسیدن به ویس، فقط به تلاش و یاری دایه امیدوار است؛ اما ویس کنشگر فعال است؛ چه در ابتدا و در مخالفت با خواست رامین و دایه و چه زمانی که به رامین دل می‌بازد، در رویارویی و سخن‌بی‌پرده گفتن با شاه و یرو. داستان می‌تواند با وصال ویس و رامین به پایان برسد؛ چون هرچند خطر در کمین دو دل‌داده است، اگر بتوانند راز خود را پنهان نگه دارند، «قانونی جدید جایگزین قانون اولیه می‌شود که به موجب آن، همسر خاطی می‌تواند تمایلات خود را دنبال کند و چنین قانونی به برقراری تعادل اولیه می‌انجامد» (نک: تودوروف، ۱۳۸۹: ۹۰)؛ اما آگاهی شاه از عشق ویس و رامین و خطری که دو دل‌داده را تهدید می‌کند، بار دیگر، جدال بین عشق و قدرت و قانون را دامن می‌زند.

نمودار ۲: الگوی کنشگری در گزاره دوم داستان ویس و رامین

۲-۳. گزاره سوم داستان

گزاره سوم هر پی‌رفت، شرایط عدم تعادل و نقطه اوج داستان را روایت می‌کند، این گزاره در داستان ویس و رامین شامل چند پی‌رفت تکراری است که فراق و وصال پی‌درپی ویس و رامین و تلاش آنها برای غلبه بر شاه و قانون و از سوی دیگر، تلاش شاه موبد برای برای به‌دست آوردن ویس و غلبه بر عشق او و رامین را شرح می‌دهد؛ به عبارت دیگر، بحران داستان در نبرد عشق با قدرت و قانون معنی‌دار می‌شود و اشخاص داستان، بسته به اینکه در کدام سو قرار دارند، از نتیجه نهایی این نبرد بهره‌مند می‌شوند.

هریک از پی‌رفت‌های این گزاره که آغاز شدن و به انجام رسیدن دوری از این نبرد را روایت می‌کند، تفاوتی جزئی با دیگری دارد؛ هر بار، شاه بر ویس و رامین خشم می‌گیرد و برای مجازات یا دور کردن آنها از هم چاره‌ای می‌اندیشد. یک بار ویس را به ماه‌آباد، نزد مادر و برادرش می‌فرستد؛ اما رامین به بهانه شکار، پنهانی به دیدار ویس می‌رود؛ شاه از کار رامین باخبر می‌شود و به کشتن او فکر می‌کند؛ اما مادر شاه، برای نجات رامین، تقصیرها را به گردن ویس و ویرو می‌اندازد و شاه را برضد ویرو تحریک می‌کند. شاه به جنگ ویرو می‌رود؛ اما با خواندن نامه او، متوجه اشتباه خود می‌شود. رامین از خطر می‌گریزد و شاه به همراه ویس به مرو بازمی‌گردد. ویس حضور رامین در ماه‌آباد و عشق به او را انکار می‌کند و شاه برای اثبات بی‌گناهی ویس، آزمون گذر از آتش را ترتیب می‌دهد؛ اما ویس همراه دایه و رامین، پنهانی می‌گریزند و به بهروز، دوست رامین، پناه می‌برند و سرانجام، بی‌تابی

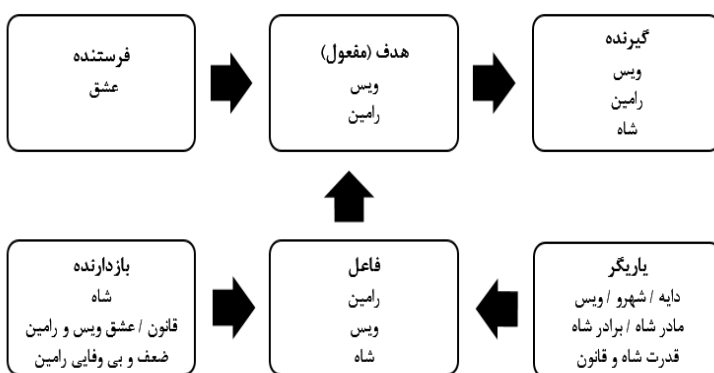
شاه در فراق ویس و پادرمیانی مادر شاه، باعث می‌شود که دو دل‌داده مورد عفو شاه قرار بگیرند و به مرو برگردند و همچنان پنهانی به دیدار هم بروند.

بار دیگر، شاه رامین را با خود به جنگ قیصر روم می‌برد و ویس را در دز اشکفت دیوان زندانی می‌کند. این بار هم رامین که از فراق ویس تا حد مرگ بیمار شده‌است، با وساطت بزرگان از همراهی شاه در جنگ معاف می‌شود و با کمک دایه، پنهانی به زندان ویس می‌رود. شاه که از جنگ برگشته است از ماجرای ویس و رامین باخبر می‌شود و به دز می‌رود. باز هم رامین می‌گریزد و ویس و دایه به شدت مجازات می‌شوند و در بند می‌مانند. پس از مدتی، شاه با وساطت شهرو، ویس را از بند آزاد می‌کند و به مرو می‌آورد و با پادرمیانی برادرش، زرد، رامین را می‌بخشد.

دفعه بعد، شاه موبد رامین را با خود به سفر زاول می‌برد و ویس را در قصر زندانی می‌کند. رامین در میانه راه می‌گریزد و به قصر می‌رود و ویس را در باغ ملاقات می‌کند. شاه می‌فهمد و به باغ می‌آید. رامین می‌گریزد و شاه تصمیم می‌گیرد ویس را به سبب خیانت بکشد؛ اما این بار هم پادرمیانی برادر شاه، او را از تصمیمش باز می‌دارد. پس از مدتی، رامین برای دورشدن از تهدید شاه و حفظ نام و آبروی خود، به توصیه به گوی و پس از بستن پیمان وفاداری با ویس، راهی گوراب می‌شود؛ اما آنجا، عشق ویس را از یاد می‌برد و با گل ازدواج می‌کند و برای ویس نامه بیزاری می‌نویسد. شاه خرسند و ویس بیمار می‌شود. تلاش ویس و دایه برای برگرداندن وفای رامین به جایی نمی‌رسد؛ اما کم‌کم رامین دوباره دل‌تنگ ویس می‌شود، گل را رها می‌کند و به خراسان برمی‌گردد. سرانجام، ویس پس از بارها سرزنش و آزار رامین، بی‌وفایی او را می‌بخشد و باز هم پایان فراق، وصال است؛ اگرچه این بار رامین در ابتدا به راحتی و حتی داوطلبانه مقهور قدرت شاه و قانون می‌شود و علاوه بر این، بی‌وفایی رامین و دل‌باختنش به گل و قول و قرار با او، عامل بازدارنده دیگری است که وصال دو قهرمان داستان را به تأخیر می‌اندازد.

فراق بعدی ویس و رامین، بار دیگر به دست شاه رقم می‌خورد؛ موبد با وجود بهانه تراشی رامین، او را با خود به گرگان می‌برد؛ اما این بار، ویس به پیشنهاد دایه، پنهانی نامه‌ای به رامین می‌نویسد و از او می‌خواهد که برگردد تا با توجه به غیبت شاه و نارضایتی عمومی مردم از سلطنت او، تدبیری برای خلاصی از دست شاه بیندیشند. رامین برمی‌گردد، با یاری ویس و دایه وارد کهندز می‌شود، دز را فتح می‌کند و با در اختیار گرفتن خزاین کشور، بر تخت شاهی می‌نشیند. به این ترتیب، هربار عشق بر قدرت شاه و قانون چیره می‌شود.

در این گزاره، شاه، رامین و ویس، مشارکین اصلی شرکت‌کننده (فاعلان اصلی) در نبرد عشق با قدرت و قانون هستند و همچنین، ویس در به تخت نشاندن رامین، نقش یاریگر را هم ایفا می‌کند. عشق فرستنده و انگیزه اصلی کنش‌های هر سه شخصیت داستان است؛ اما اگر قانون و قدرت شاهانه، بازدارنده ویس و رامین است، شاه را در رسیدن به ویس و از میان برداشتن رامین یاری می‌دهد و برعکس، عشق ویس و رامین، مهم‌ترین بازدارنده شاه از رسیدن به وصال ویس است و در نهایت، در صورت پیروزی قدرت و قانون، شاه به خواست خود می‌رسد و در غیر این صورت، ویس و رامین.

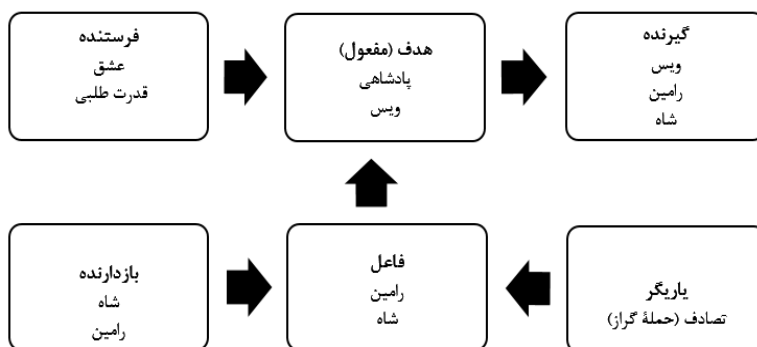
نمودار ۳: الگوی کنشگری در گزاره سوم داستان ویس و رامین

۳-۳. گزاره چهارم داستان

متن بند در این بخش، نیرویی سامان‌دهنده است که به بحران خاتمه می‌دهد و داستان به سمت پاره‌نهایی و فرجام خود پیش می‌رود. رامین بعد از اعلام پادشاهی، همراه ویس از مرو به دیلمان می‌رود، بسیاری به او می‌پیوندند و سپاهی عظیم فراهم می‌شود. خبر کار رامین به اردوگاه موبد می‌رسد؛ اما سپاهیان ناراضی سه روز خیر را از او پنهان می‌کنند و سرانجام، موبد بعد از تردید بسیار برای نبرد با رامین، به سوی آمل لشکر می‌راند؛ اما در نزدیکی آمل پس از یک شب شادخواری، با حمله گرازی که به لشکرگاه او زده، از پا درمی‌آید و با مرگ او، وصال همیشگی دو دلدار امکان‌پذیر می‌شود.

اگرچه در دیگر گزاره‌های داستان نیز گاهی تصادف به رخداد رویدادها کمک می‌کند (مثل ماجرای از میان رفتن طلسم دایه بر اثر سیلاب) نقش تعیین‌کننده تصادف در پیشبرد طرح داستان، تنها در این گزاره دیده می‌شود. شاید این تمهیدی است برای اینکه رامین، قهرمان محبوبی که در داستان از سلطنت او نیز به نیکی یاد می‌شود، نه از گناه برادر کشی - چه او پیشتر برادرش زرد را در نبردی از پا

در آورده است - که از زشتی کشتن شاه مبرا شود؛ گناهی که نزد ایرانیان قدیم نابخشودنی بوده، عواقبی جبران‌ناپذیر در پی داشته است.

نمودار ۴: الگوی کنشگری در گزاره چهارم داستان ویس و رامین

۴-۳. گزاره پنجم داستان

در پاره انتهایی، داستان به تعادل نهایی می‌رسد و پایان و نتیجه داستان روشن می‌شود. آخرین پی‌رفت، شرح وصال قانونی ویس و رامین است. رامین پس از بازگشتن به مرو به تخت شاهی می‌نشیند و طی مراسم باشکوهی با ویس ازدواج می‌کند و بنای پادشاهی قدرتمند و توأم با عدل و آبادانی را می‌گذارد. ویس و رامین در آرامش و وفاداری به یکدیگر روزگار را سپری می‌کنند و سرانجام، داستان با مرگ ویس و کناره‌گرفتن رامین از پادشاهی و عزلت‌گزینی او در آتشگاه و در آخر، مرگ او، سه سال پس از مرگ ویس، به پایان می‌رسد.

۴. داستان خسرو و شیرین

داستان عشق و فراق و سرانجام وصال خسرو و شیرین نیز در یک پی‌رفت کلان روایت شده است. داستان با مقدمه‌ای آغاز می‌شود که نذر هرمنز برای داشتن فرزند، تولد خسرو، سال‌های رشد او و سرانجام رسیدن او به جوانی و کامکاری را شرح می‌دهد. بعضی رویدادهای این بخش داستان، مثل شرح عشرت‌طلبی خسرو و سیاست پدر که با اندک تغییراتی برگرفته از روایت‌های از پیش موجود درباره خسرو است، تأثیری در ادامه روایت ندارد و اشخاصی مثل بزرگ امید و پیران نیز در ادامه داستان نقشی ایفا نمی‌کنند. با این‌همه این شکل معرفی خسرو نشان می‌دهد که داستان بیش از هر چیز، درباره خسرو و کامروایی‌های اوست. آمدن شاپور نزد خسرو اگرچه آتش عشق شیرین را در دل

خسرو شعله‌ور می‌کند، در وضعیت زندگی شاهانه او تغییری ایجاد نمی‌کند؛ فقط شاپور را برای به‌دست آوردن شیرین به ارمنستان می‌فرستد؛ اما داستان شیرین از گرفتارشدن در عشق خسرو آغاز می‌شود. ما پیشتر وصف شیرین را از زبان شاپور و راوی داستان شنیده‌ایم؛ می‌دانیم که شاهزاده ارمنستان است، جانشین مهین بانو خواهد بود و اوقات خود را با کامرانی در قصر و همراه با ندیمان‌ش می‌گذراند؛ اما عشق باعث می‌شود تا در سودای دیدار و وصال خسرو، راهی مدائن شود.

اگر عشق، آوارگی و غربت را برای شیرین رقم می‌زند، دلیل آوارگی و فرار خسرو از مدائن، نه عشق شیرین که دسیسه بدخواهان و ترس از سیاست هرمز است و اگر شیرین در میان کنیزان حسود بارگاه خسرو و بعد، در قصری دور از آبادانی، روزگار غربت را می‌گذراند، خسرو مهمان بارگاه مهین بانو می‌شود و شاپور را بار دیگر برای بازگرداندن شیرین، این بار به مدائن می‌فرستد؛ اما بار دیگر، با مرگ هرمز، برای نشستن بر تخت پادشاهی به مدائن برمی‌گردد و سرانجام، بعد از شکست خوردن از بهرام، فرار می‌کند و در شکارگاهی به‌طور تصادفی با شیرین روبه‌رو می‌شود و با او به عیش و شادکامی می‌نشیند.

برخلاف گزاره آغازین داستان ویس و رامین، مضمون اصلی این گزاره، برخلاف آنچه به‌نظر می‌رسد، نه عشق که شرح چگونگی به سلطنت رسیدن خسرو و شیرین است. در این قسمت داستان، سیاه‌ای از اعمال شخصیت‌ها و به‌خصوص خسرو شرح داده می‌شود که انگیزه او در وهله اول، نه عشق که حفظ جان و سودای سلطنت است. اگر انگیزه شیرین در رفت‌وآمد میان ارمنستان و مدائن، عشق خسرو است و اگر بعد از دیدار با خسرو، عشق را همراه با حفظ پاکدامنی می‌پسندد، فرار از دسیسه درباریان و سیاست شاه و بعد، نشستن بر تخت پدر، خسرو را به ارمنستان می‌برد و به مدائن برمی‌گرداند. خسرو پادشاهی را از شیرین بیشتر دوست دارد و کامروایی را بیش از عاشقی و وفای به دلداگی می‌پسندد.

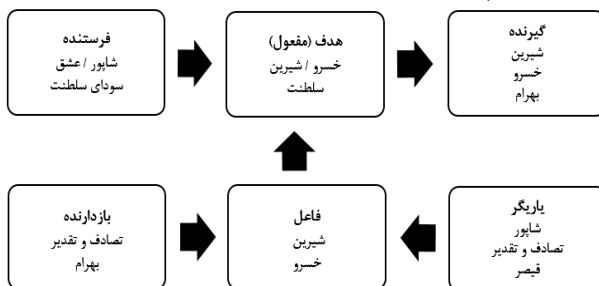
تنها درگیری سخت و مؤثر در این گزاره آغازین، درگیری خسرو با بهرام است. بهرام که خسرو را به قتل شاه متهم کرده، خسرو را شکست می‌دهد و بر تخت می‌نشیند. خسرو راه آذربایگان را در پیش می‌گیرد و به‌طور تصادفی در شکارگاهی با شیرین روبه‌رو می‌شود؛ بنابراین، بهرام عامل بازدارنده خسرو از سلطنت است؛ اما تصادف به یاری خسرو می‌آید که اگر تخت از دست داده، با دلدار به عیش و شادمانی بنشیند. داستان خسرو و شیرین می‌تواند در همینجا به پایان برسد و شاه تخت از دست داده تا پایان عمر، با معشوق خود به خوبی و خوشی زندگی کند؛ اما انگیزه حفظ پاکدامنی از سوی شیرین،

خسرو را آزوده می‌کند. علاوه‌براین، شیرین خسرو را به باز پس گرفتن تاج و تخت شاهی ترغیب می‌کند و به نوعی، وصال خود را نیز در گرو رسیدن خسرو به پادشاهی می‌داند:

تو دولت جو که من خود هستم اینک به دست آر آن که من در دستم اینک
 نخواهم نقش بی دولت نمودن من و دولت به هم خواهیم بودن...
 تو ملک پادشاهی را به دست آر که من باشم اگر دولت بود یار
 (نظامی، ۱۳۷۸: ۱۵۵-۱۵۶)

خسرو به روم می‌رود، با مریم، دختر قیصر ازدواج می‌کند و به یاری قیصر، تاج و تخت را از بهرام پس می‌گیرد. شیرین هم در ارمنستان به جای مهین بانو به تخت می‌نشیند و سرانجام، نظامی جدید جایگزین نظم آغازین گزاره می‌شود؛ دو شاهزاده بر تخت می‌نشینند. به این ترتیب در این گزاره آغازین، با دو داستان موازی روبه‌رو هستیم که در نقطه‌ای با هم تلاقی می‌کنند:

۱. خسرو شاهزاده و ولیعهد هرمز است، بهرام چوبینه او را به قتل پدر متهم می‌کند و به جای او بر تخت می‌نشیند، خسرو فرار می‌کند (و در این ضمن در شکارگاهی با شیرین که وصف او را بیشتر شنیده و به او دل‌باخته به عیش می‌نشیند)، قیصر به یاری خسرو می‌آید، خسرو بر تخت می‌نشیند.
 ۲. شیرین شاهزاده ارمنستان و جانشین مهین بانوست، به عشق خسرو گرفتار می‌شود، پنهانی به مدائن می‌رود، برای دیدار خسرو به ارمنستان برمی‌گردد (و به‌طور تصادفی در شکارگاهی با خسرو روبه‌رو می‌شود)، مهین بانو می‌میرد و شیرین به جای او بر تخت می‌نشیند.
 بنابراین، گزاره اول داستان در واقع شرح چگونگی نشستن خسرو بر تخت پادشاهی است و عشق او و شیرین در حاشیه این موضوع اصلی قرار می‌گیرد تا مایه‌های ادامه داستان را که از این پس، بیشتر بر محور عشق روایت می‌شود، فراهم سازد.

نمودار ۵: الگوی کنشگری در گزاره آغازین داستان خسرو و شیرین

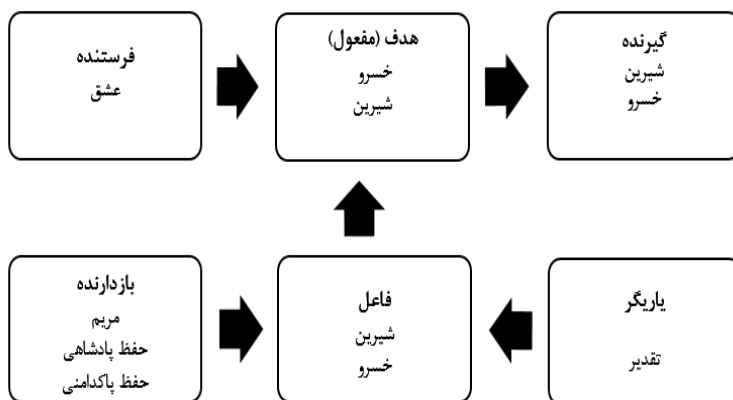
۴-۱. گزاره دوم و سوم داستان

گزاره دوم داستان به منزله نیرویی که تعادل اولیه را بر هم می‌زند، هیچ تنشی را در بر ندارد. سودای عشق در سر شیرین، عاملی است که تعادل زندگی او را در مقام شهبانوی ارمنستان به هم می‌زند؛ پادشاهی را به نایبی می‌سپارد، به مدائن می‌رود و در قصر پیش ساخته‌ای که روزگاری، مدتی را در آن سپری کرده، ساکن می‌شود. خسرو هم بار دیگر به یاد شیرین و عشق او می‌افتد، می‌کوشد تا رضایت مریم را برای آوردن شیرین به بارگاه خود جلب کند؛ اما با مخالفت مریم روبه‌رو می‌شود و این بار هم تردید خسرو در انتخاب عشق یا پادشاهی، به نفع پادشاهی تمام می‌شود:

ز عالم عاشقی یا پادشاهی	گهی گفتمی به دل کای دل چه خواهی
از این هر دو یکی می‌بایدت خواست...	که عشق و مملکت ناید به هم راست
نه خواهم من که با دل سخت گیرم...	نه خواهد دل که تاج و تخت گیرم
که با دولت نشاید کرد کندی	دگر ره بانگ زد بر خود به تندی
ز دولت با تو جانان جام گیرد...	چو دولت هست بخت آرام گیرد
چو دانه هست مرغ آید فرا کام...	به دولت یافتن شاید همه کام
هم آخر شادمان شد زان صبوری	صبوری کرد با غم‌های دوری

(نظامی، ۱۳۷۸: ۱۶۷-۱۷۰)

برخلاف داستان ویس و رامین، گزاره سوم و داستان نیز هیچ کنش یا تنش جدی و تأثیرگذاری را در بر ندارد. روایت جدایی و فراق خسرو و شیرین، با شرح تلاش ناکام خسرو برای آوردن مخفیانه شیرین به قصر و پافشاری شیرین بر حفظ پاکدامنی و اصرار بر ازدواج با خسرو، نالیدن‌های گاه و بی‌گاه و گفت‌وگوهای بی‌سرانجام دو دلداده و ماجرای فرعی عشق پرشور فرهاد نسبت به شیرین ادامه پیدا می‌کند. با مرگ مریم باز هم این فراق به پایان نمی‌رسد. خسرو این بار درگیر هوسی دیگر می‌شود؛ با شنیدن شرح زیبایی شکر، به اصفهان می‌رود و او را به عقد خود درمی‌آورد در حالی که شیرین در فراق خسرو و از غم بی‌وفایی او در قصر تنهایی خود می‌نالد و اشک می‌ریزد.

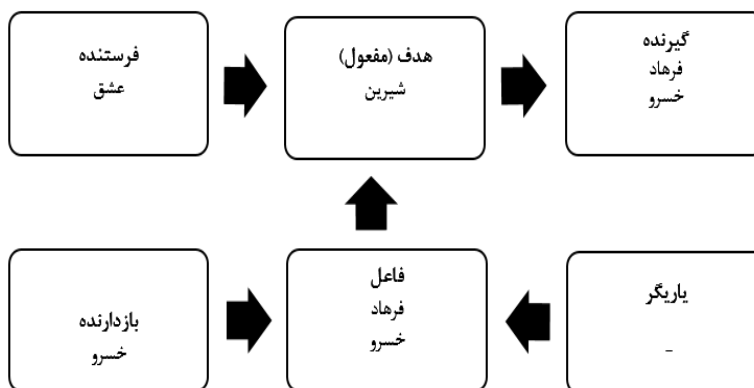
نمودار ۶: الگوی کنشگری در گزاره دوم و سوم داستان خسرو و شیرین

به گفته محجوب، ماجرای خسرو و شکر اصفهانی، «داستانی فرعی است و از سرپای آن هویداست که نظامی برای همانند ساختن منظومه خویش با ویس و رامین آن را سروده است» (نظامی، ۱۳۳۷: ۹۲)؛ اما برخلاف ماجرای رامین و گل، این ماجرای فرعی مانعی بر سر راه وصال خسرو و شیرین نیست و تأثیری در پیشبرد طرح کلی داستان ندارد علاوه بر اینکه با ایجاد وقفه زمانی در سیر رویدادها، به انجام رسیدن داستان را به تأخیر می‌اندازد، از نظر منطق داستانی نیز توجیهی ندارد؛ چون

«خسرو که برای شیرین، شاهزاده زیبای ارمنستانی و معشوق دل‌بند خویش، هزار بهانه دروغین می‌پرداخت، بی‌گفت و گویی شکر را به مدائن می‌آورد و به آیین زناشویی در خانه می‌نشانند و پس از اندک زمانی (درست مثل ماجرای گل) از او سیر می‌شود و از این پس دیگر اثری از شکر در داستان نیست» (نک: همان: ۹۴).

عشق فرهاد به شیرین هم یک داستان فرعی است که در دل گزاره سوم داستان اتفاق می‌افتد و هرچند یکی از زیباترین قسمت‌های منظومه و شامل بسیاری از زیباترین تصاویر و گفت‌وگوهای شخصیت‌هاست، نقشی در پیشبرد داستان اصلی ندارد. هرچند فرهاد کوهکن منظومه نظامی، یکی از ماندگارترین و عالی‌ترین شخصیت‌های روایت‌های عاشقانه فارسی است، عشق ناکام او و جانبازی او در راه عشق، نه تأثیری بر شیرین دارد و نه سطوت شاهانه خسرو را تهدید می‌کند؛ زندگی عاشقانه و

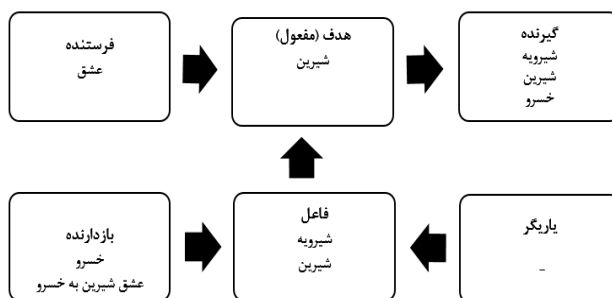
مرگ شاعرانه او نه تأثیری بر معشوقه دست‌نیافتنی شاه دارد و نه تأثیری بر شاه و کامرانی‌های او؛ داستان، فقط داستان زندگی، عشق و مرگ فرهاد است.

نمودار ۷: الگوی کنشگری در داستان فرهاد

۴-۲. گزاره چهارم و پنجم داستان

سرانجام، خسرو که از شکر سیر و خسته شده‌است، باز به یاد عشق شیرین می‌افتد و بعد از چندی قهر و آشتی، سرانجام درخواست شیرین را می‌پذیرد. گزاره پنجم داستان، شرح و تصویر مراسم باشکوه ازدواج خسرو و شیرین است سپس، زندگی دو دل‌داده در کنار هم تا روزگار پیری. گفت‌وگوی خسرو با بزرگ امید و مواعظ نظامی در ضمن این قسمت، مثل وصف مراسم ازدواج و زفاف خسرو و شیرین، روایت فرجام کار قهرمانان داستان را به تأخیر می‌اندازد تا زندگی خسرو با کناره‌گرفتن از پادشاهی و عزلت‌گزینی او و سرانجام، کشته‌شدن به دست پسر و جانشین‌اش، شیرویه، پایان می‌یابد و ماجرای عشق شیرین با خودکشی در کنار جنازه خسرو.

نمودار ۸: الگوی کنشگری در گزاره چهارم و پنجم داستان خسرو و شیرین

در داستان نظامی، تعداد اشخاص و رویدادهای داستان بسیار کمتر از داستان ویس و رامین است. همچنین کنش اشخاص داستان منظومه فخرالدین اسعد در تغییر وضعیت، بسیار تأثیرگذار است و تصادف و تقدیر، نقش چندانی در پیشبرد داستان ندارد؛ در حالی که در داستان نظامی، تصادف و تقدیر نقشی تعیین کننده دارد و کنش و انگیزه‌های اشخاص داستان محدود و ثابت است.

«هرچند فخرالدین اسعد در صحنه‌پردازی، وصف مناظر و حالات گوناگون عاشق و معشوق و

گنجاندن اطلاعات و اندیشه‌های خود در داستان، دستی توانا داشته‌است» (نک: فروزانفر، ۱۳۳۷:

۳۶۹-۳۷۰).

حاصل کار نظامی، ابیات و تصاویر بیشتری را به گنجینه ادب فارسی افزوده‌است؛ با این همه، بسیاری از ابیات و تصاویری که نظامی در داستان آورده‌است، از نظر ساختار روایی، افزون بر متن است و در پیشبرد رویدادها و طرح داستان نقشی ایفا نمی‌کند؛ صحنه‌هایی از قبیل شرح بی‌قراری عاشق و یادکرد معشوق، تصویر مجالس عیش و شادخواری خسرو، سرودخوانی باربد و نکیسا، شرح دادگری خسرو، شنیدن خبر مرگ بهرام و حتی گفت‌وگوهای طولانی اشخاص داستان که یا تأکیدی است بر عشق و رنج فراق خسرو و شیرین یا شرح‌گذاری است از اطلاعاتی که در روزگار نظامی درباره پادشاهی خسرو پرویز موجود بوده‌است.

اگرچه ویس و رامین نیز از اطناب‌های ملال‌انگیز و طول و تفصیل‌های بی‌دلیل و خسته‌کننده خالی نیست، (نک: فروزانفر، ۱۳۷۸: ۳۷۰ و محبوب در نظامی، ۱۳۳۷: ۹۰)، نظم منطقی رویدادها و طرح داستان و تنشی که ناشی از نقش‌آفرینی و کنش مؤثر اشخاص داستان است، موجب شده تا منظومه فخرالدین اسعد، داستانی مؤثرتر از خسرو و شیرین باشد. در داستان فخرالدین اسعد، کنش اشخاص داستان در پی‌رفت مبتنی بر زنجیره اجرایی، عامل مهم نظم منطقی رویدادها و قوام و پیوستگی طرح داستان است و زنجیره‌های میثاقی و انفصالی در تکمیل تأثیر اعمال و انگیزه‌های اشخاص نقشی تعیین کننده دارد. برخلاف این، در داستان خسرو و شیرین زنجیره‌های میثاقی و انفصالی رویدادها نقش مهم‌تری در داستان و کنش اشخاص ایفا می‌کنند.

هنر فخرالدین اسعد در پروراندن اشخاص داستان، عامل دیگری در توفیق منظومه او به‌عنوان روایتی داستانی است. «قهرمانان داستان هیچ‌یک موهوم و خیالی و خارج از دنیای آدم‌ها نیستند، معجزه‌ای اتفاق نمی‌افتد و برای اینکه عاشق و معشوق به وصال برسند آسمان به زمین نمی‌آید و زمین به آسمان دوخته نمی‌شود» (نک: نظامی، ۳۳۷: ۷۴)، بلکه نقش فعال اشخاص داستان در مواجهه با

قدرت و قانون، سیر رویدادها را رقم می‌زند. نقش بسیار مؤثرتر زنان داستان و به خصوص ویس، نسبت به مردان داستان نیز قابل توجه است.

«در ویس و رامین، زن بازیگر اصلی صحنه است. ویس در میان زنان شعر فارسی چهره‌ای منحصر به فرد، شخصیت پررنگ و زنده است و رامین در کنار او، وجودی رنگ‌ورورفته و وسیله و حریفی بیش نیست است. هیچ زنی در ادبیات فارسی به اندازه ویس بر زن بودن خود آگاه نبوده است» (نک: اسلامی ندوشن، ۱۳۴۶: ۵۶-۸۹).

برخلاف داستان ویس و رامین، در داستان خسرو و شیرین، نقش تصادف در سیر رویدادها پررنگ و حوزه کنش اشخاص داستان بسیار محدود است و در قهر و آشتی مدام و فراق و وصال اغلب از سر تصادف آنها خلاصه می‌شود. در همین میدان محدود کنش‌ها نیز داستان، حوزه کنش و قدرت مردان و به خصوص خسرو است؛ اما خسرو هم در مقایسه با رامین و حتی شاه موبد، شخصیتی منفعل و نادلبذیر دارد. شیرین، جز در شتافتن به مدائن و تلاش برای دیدار خسرو، فاقد قدرت، اراده و عمل است و در تغییر وضعیت خود یا تعیین مسیر رویدادها نقش مؤثری ایفا نمی‌کند و شاپور در مقام یاریگر، فاقد ظرافت‌ها و هنرها و نیرنگ‌بازی‌های رنگارنگ و خلاقانه دایه است.

۵. نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که:

۱. طرح داستان: هر دو اثر در یک پی‌رفت کلان، ماجرای عشق و سرانجام وصال دو دل‌داده را روایت می‌کنند. در داستان ویس و رامین، طرح منسجم است و گزاره‌های پی‌رفت کلی داستان، شامل پی‌رفت‌های مستقل و رویدادهای مؤثر در گره‌افکنی، ایجاد بحران یا گره‌گشایی و به سرانجام رسیدن داستان و تعداد صحنه‌ها و تصاویر زائد در پیشبرد داستان بسیار اندک است؛ اما طرح داستان در منظومه نظامی شامل رویدادهای بسیار اندک و گزاره‌های پی‌رفت کلی داستان فاقد تنش و درگیری جدی و مؤثر در گره‌افکنی و گره‌گشایی داستان است. ضمن اینکه بحران جدی و خطیری نیز اشخاص داستان را تهدید نمی‌کند؛ چرا که طرح کلی داستان ویس و رامین، ستیز عشق با قانون و سطوت شاهانه و سرانجام، پیروزی عشق را روایت می‌کند در حالی که داستان خسرو و شیرین، مبتنی است بر صلح و سازش عرف و شرع و هوس و سطوت شاهانه.

منظومه نظامی شامل ابیات، تصاویر و صحنه‌های زیبای پرتعدادی است که سرانجام داستان را به تأخیر می‌اندازند. این ابیات و تصاویر، اگرچه از جمله ماندگارترین تصاویر شعری ادبیات فارسی

هستند، در چارچوب منطق روایی داستان افزون بر متن هستند و برای خواننده‌ای که بیش از هر چیز سیر پیش‌رونده داستان را برای یافتن پاسخ این سؤال که «بعد یا چرا چنین شد؟» دنبال می‌کند، به نوعی اطناب ممل تلقی می‌شود. چنین صحنه‌ها و توصیف‌هایی در ویس و رامین به مراتب کمتر از منظومه نظامی است و چنین ابیاتی اغلب در نامه‌ها یا شرح رنج فراق دو دلداه و برای افزودن به بار عاطفی داستان به طرح داستان افزوده شده‌اند و از این جهت، هرچند موجب ملال می‌شوند، افزون بر طرح داستان به نظر نمی‌رسند.

۲. اشخاص داستان: در داستان ویس و رامین، تصادف و تقدیر، جز در صحنه مرگ شاه موبد، نقشی در داستان ندارد، بلکه کنشگران اصلی، اشخاص داستان هستند و پیشبرد طرح داستان در گرو کنش و انگیزه‌های آنهاست. زنان داستان، در مقام فاعل یا یاریگر و بازدارنده، نقشی مؤثرتر از مردان دارند و کنشگران فعالی هستند که برای رسیدن به خواست خود، به تناسب موقعیت و رخداد‌های داستان و با توسل به چاره‌اندیشی‌های گوناگون وارد عمل می‌شوند. برخلاف داستان ویس و رامین، در منظومه نظامی تصادف و تقدیر نقشی بسزا در شکل‌گیری و به سرانجام رسیدن طرح داستان ایفا می‌کند؛ همزمانی رفتن شیرین به مدائن با فرار خسرو از مدائن، دیدار تصادفی دو دلداه در دشت، مرگ مریم، عشق نابهنگام خسرو به شکر و... همه در گرو نقش فعال تصادف، در مقام یاریگر یا بازدارنده، در داستان است و تنها یاریگر داستان، به غیر از تصادف و تقدیر، شاپور است که برخلاف دایه داستان ویس و رامین، فقط مجری اوامر خسرو و پیغام‌گزار اوست.

در داستان خسرو و شیرین، تعداد اشخاص داستان، در همه نقش‌ها، بسیار کمتر از منظومه فخرالدین اسعد گرگانی است و مهم‌تر اینکه انگیزه‌ها و کنش‌های اشخاص داستان، برخلاف داستان ویس و رامین، در تمام طول داستان ثابت می‌ماند. داستان خسرو و شیرین، حوزه کنش و برتری خواست مردان و به‌خصوص خسرو است و برخلاف داستان ویس و رامین، زنان داستان نظامی، نقش فعالی در رویدادهای داستان ندارند.

۳. یافته‌های این پژوهش تأییدی بر صحت دیدگاه استادان فروزانفر و محبوب است که فارغ از باید و نبایدهای اخلاقی، داستان ویس و رامین را از لحاظ ساخت و اصول داستان‌پردازی، لطیف‌تر و مؤثرتر از داستان نظامی دانسته، بر تأثیر آن در داستان‌سرایی ادبیات فارسی تأکید کرده‌اند.

یادداشت‌ها

۱. اسلامی ندوشن در جام جهان‌بین (۱۳۴۶: ۹۰-۹۵) به‌طور مفصل به این گفته هدایت پرداخته و شباهت‌ها و تفاوت‌های داستان ویس و رامین با دو داستان یادشده را بررسی کرده‌است، نیز (نک: مینورسکی: ضمیمه نظامی، ۱۳۷۷: ۴۱۵-۴۷۱).
۲. محبوب در مقدمه‌ای که بر تصحیح ویس و رامین نوشته، قرائتی را برشمرده‌است که نشان می‌دهد نظامی در سرودن منظومه‌های خود و به‌خصوص خسرو و شیرین، به ویس و رامین نظر داشته‌است. (نک: نظامی، ۱۳۳۷: ۹۲-۹۴).

کتابنامه

- اته، هرمان. (۲۵۳۶ش) تاریخ ادبیات فارسی. چاپ دوم، ترجمه صادق رضازاده شفق. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- احمدی، بابک. (۱۳۷۰) ساختار و تأویل متن. تهران: نشر مرکز.
- اخوت، احمد. (۱۳۷۱) دستور زبان داستان. اصفهان: نشر فردا.
- اسعد گرگانی، فخرالدین. (۱۳۷۷) ویس و رامین، مقدمه و تصحیح و تحشیه: محمد روشن. تهران: صدای معاصر.
- اسعد گرگانی، فخرالدین. (۱۳۳۷) ویس و رامین، به اهتمام محمدجعفر محبوب. تهران: نشر اندیشه، کتابخانه این سینا.
- اسکولز، رابرت. (۱۳۷۹) درآمدی بر ساختارگرایی در ادبیات، چاپ دوم. ترجمه فرزانه طاهری. تهران: آگاه.
- اسلامی ندوشن، محمدعلی. (۱۳۴۶) جام جهان‌بین. تهران: کتابخانه ایرانمهر.
- اظه‌ری، محبوبه؛ ترکی، محمدرضا؛ تیمور، مالمیر؛ حاجیان‌نژاد، علیرضا. (۱۳۹۸) «تحلیل ساختار روایی داستان خسرو و شیرین نظامی». پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت، سال ۸، شماره ۲، ۱۷-۳۵.
- برتنس، هانس. (۱۳۸۴) مبانی نظریه ادبی. ترجمه محمدرضا ابوالقاسمی. تهران: ماهی.
- تادیه، ژان ایو. (۱۳۷۸) نقد ادبی در قرن بیستم. ترجمه مهشید نونهالی. تهران: نیلوفر.
- تایسن، لوئیس. (۱۳۸۷) نظریه نقد ادبی معاصر. ترجمه مازیار حسن‌زاده و فاطمه حسینی. تهران: نگاه امروز.
- تودوروف، تزوتان. (۱۳۷۹) بوطیقای ساختارگرا. ترجمه محمد نبوی. تهران: آگاه.

تولان، مایکل. (۱۳۸۶) *روایت‌شناسی: درآمدی زبان‌شناختی-انتقادی*. ترجمه سیده فاطمه نبوی و فاطمه نعمتی. تهران: سمت.

حسینی سروری، نجمه. (۱۳۹۸) «مقایسه سندبادنامه و بختیارنامه از نظر الگوی مشارکت کنندگان روایت». *متن‌شناسی ادب فارسی*، سال ۱۱، شماره ۱، ۸۹-۱۰۸.

حسینی سروری، نجمه؛ طالبیان، حامد؛ مولایی، محمد مهدی. (۱۳۹۰) «فراز و فرود نقش رزمنده در روایت سه گانه اخراجی‌ها». *مطالعات فرهنگ-ارتباطات*، سال ۱۲، شماره ۱۵، ۹-۴۲.

دری، زهرا. (۱۳۹۲) «نقش و کارکرد بن‌مایه‌های توصیفی در منظومه ویس و رامین». *کهن‌نامه ادب پارسی*، سال ۴، شماره ۴، ۱۹-۴۴.

ریپکا، یان. (۱۳۸۱) *تاریخ ادبیات ایران*، چاپ دوم. ترجمه عیسی شهابی. تهران: علمی و فرهنگی.

ریکوره، پل. (۱۳۸۳) *زمان و حکایت*. ترجمه مهشید نونهالی. تهران: گام نو.

زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۶۷) *سیری در شعر فارسی*، چاپ دوم. تهران: نوین.

زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۸۹) *پیرگنجه در جست‌وجوی ناکجا آباد*، چاپ هشتم. تهران: سخن.

سجودی، فرزانه. (۱۳۸۴) *نشانه‌شناسی و ادبیات*. تهران: فرهنگ کاوش.

صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۶۳) *تاریخ ادبیات در ایران*، جلد ۲، چاپ ششم. تهران: فردوسی.

فروزانفر، بدیع‌الزمان. (۱۳۸۳) *تاریخ ادبیات ایران*، به اهتمام عنایت‌الله مجیدی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

فروزانفر، بدیع‌الزمان. (۱۳۸۷) *سخن و سخنوران*. تهران: زوآر.

گرین، کیت؛ لیهان، جیل. (۱۳۸۳) *درسنامه نظریه و نقد ادبی*، ترجمه گروه مترجمان. ویراستار: حسین پاینده. تهران: روزنگار.

لطیف‌نژاد رودسری، فرخ. (۱۳۹۴) «تحلیل شخصیت یاور گریماس در چهار منظومه غنایی». *بوستان ادب*، سال ۷، شماره ۳، ۱۲۵-۱۵۲.

مشهدی، محمدامیر؛ ثواب، فاطمه. (۱۳۹۳) «تحلیل ساختار روایتی داستان بهرام و گل‌اندام بر پایه نظریه

گریماس». *متن‌پژوهی ادبی*، دوره ۱۸، شماره ۶۱، ۸۳-۱۰۵.

نظامی گنج‌ای. (۱۳۷۸) خسرو و شیرین، تصحیح حسن وحید دستگردی، به اهتمام سعید حمیدیان، چاپ سوم. تهران: قطره.

نظامی گنج‌ای. (۱۳۸۵) گنجینه، تصحیح و حواشی: حسن وحید دستگردی، به کوشش سعید حمیدیان، چاپ ششم. تهران: قطره.

نیک‌فر، مهشید. (۱۳۹۴) «بررسی و تحلیل روابط شخصیت‌های ویس و رامین بر اساس الگوی کنشگری

گریماس». مجموعه مقاله‌های دهمین همایش بین‌المللی ترویج زبان و ادبیات فارسی، ۵۹۳-۶۰۳.

مکاریک، ایرنا ریما. (۱۳۸۳) دانشنامه نظریه‌های ادبی معاصر، ترجمه مهراں مهاجر و محمد نبوی. تهران: آگاه.

هدایت، صادق. (۱۳۴۴) نوشته‌های پراکنده، چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.

یوسفی، غلامحسین. (۱۳۶۹) چشمه روشن. تهران: علمی.

References

- Ahmadi, B. (1992). *The Text-Structure and Textual Interpretation*. Tehran: Markaz Publications. (In Persian).
- Azhari, M. Toriki, M. Malmir, T. & Hajeiannejad, A. (2019). "An Analysis of the Narrative Structure of Nizami's Khosrow and Shirin". *Journal of Literary Criticism and Rhetoric*. Year 8, No 2, Pages 17- 35.
- Bertens, J.W. (2005). *Literary Theory (The Basics)*. Translated by; Abolqasemi. M. Tehran: Mahi Publication. (in Persian).
- Dori, Z. (2014). "The Role and Use of Descriptive Motifs in Veīs and Ramīn". *Classical Persian Literature*. 4(4), Pages 19-44.
- Eslami Nadushan, M. (1967). *Jam – e – Jahanbin*. Tehran: Iranmehr Bookstore Publications. (In Persian).
- Ethe, C. H. (1977). *History of Persian literature*. Translated by; Rezazadeh Shafaq. S. 2nd Edition. Tehran: Book Translation and Publishing Center. (In Persian).
- Fakhreddin Asad Gorgani. (1998). *Veis and Ramin*. Edited by; Rowshan. M. Tehran: Seda-ye Moaser Publications. (in Persian).
- Fakhreddin Asad Gorgani. (1958). *Veis and Ramin*. Edited by; Mahjub, M. Tehran: Andishe Publications and Ebn-e Sina Bookstore. (In Persian).

- Foruzanfar, B. (2004). *History of Iranian literature*. An Effort by Majidi, E. Tehran: Publications of the Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Foruzanfar, B. (2008). *Words and Eloquents (Sokhan Va Sokhanvaran)*. Tehran: Zovar Publications. (In Persian).
- Green, K. & Lenihan, J. (2004). *Critical Theory and Practice: A Course book*. Translated by; Bahrani Mohammadi, L. Tehran: Ruznegar Publications. (In Persian).
- Hedayat, S. (1965). *Scattered writings (Neveshtheye Parakandeh)*. 2nd Edition. Tehran: Agah Publications. (In Persian).
- Hosseini Sarvari, N. (2019). "A Comparative Study of Sandbad-name and Bakhtiyar-name in terms of Contributors' Pattern of Narrative". *Textual Criticism of Persian Literature*. 11(1). 89-108. (In Persian).
- Hosseini Sarvari, N., Talebin, H. & Moulaei, M. (2011). "The Ups and Downs of the Role of Soldiers in the Triple Movie: Ekhrajiha (The Outcasts)". *Culture Communication Studies*. Year 12. No 15. Pages: 9-42.
- Jadie, J. Y. (1999). *Literary criticism in the twentieth century*. Translated by Nonahali. M. Tehran: Nilofar Publication. (In Persian).
- Latifnejad Rudsari, F. (2015). "Analysis of Gerimase's Helper in four lyric versified story". *Journal of Boostan-e Adab*. 7(3). 125-152.
- Makaryk, I. R. (2004). *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: Approaches, Scholars, Terms*. Translated by; Mohajer. M & Nabavi. M. Tehran: Agah Publications. (In Persian).
- Mashhadi, M. Savab, F. (2014). "Analysis of the Narrative Structure of the Story of Bahram and Gol-andam Based on Greimas Theory". *Textual Criticism of Persian Literature*. 18(61). 83-105. (In Persian).
- Nezami Ganjei. (1999). *Khosrow and Shirin*. Corrected by; Vahid Dastgerdi. H. Effort by Hamidiyan. S. 3rd Edition. Tehran: Qatreh Publications. (In Persian).
- Nezami Ganjei. (2006). *Ganjineh*. Corrected by Vahid Dastgerdi. H. Effort by Hamidiyan. S. Sixth edition. Tehran: Qatreh Publications. (In Persian).
- Nikfar, M. (2015). "Investigating and analyzing the relationships between Weiss and Ramin characters (Based on the Greimas pattern)". *Proceedings of the 10th*

International Conference on the Promotion of Persian Language and Literature.
Pages 593- 603.

- Okhovat, A. (1993). *Grammar of the story*. Esfahan: Farda Publication. (in Persian).
- Ricœur, P. (2004). *Time and Narrative (Temps et Récit)*. Translated by; Nonahali. M. Tehran: Gam-e- now Publication. (in Persian).
- Rypka, J. (2002). *History of Iranian literature*. Translated by; Shahabi. E. 2nd Edition. Tehran: Elmi and Farhangi Publications. (In Persian).
- Safa, Z. (1985). *History of Literature in Iran*, 2(6). Tehran: Ferdowsi Publications.
- Scholes. Robert. (2001). *Structuralism in Literature*. Translated by Taheri. F. Tehran: Agah Publications. (In Persian).
- Sojudi, F. (2005). *Semiotics and Literature*. Tehran: Farhang-e Kavosh. (In Persian).
- Taysen. L. (2009). *Critical Theory Today*. Translated by; Hosseinzadeh. M. & Hosseini. F. Series Editor: Payandeh. H. Tehran: Negah-e Emrouz and Hekayat-e Qalam. (In Persian).
- Todorov, T. (2001). “*Qu's-ce que le Steucturalism?*” Translated by; Nabavi. M. Tehran: Agah Publications. (In Persian).
- Toolan, M. J. (2007). *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*. Translated by; Alavi. S. F. & Nemat. F. Tehran: Samt Publications. (In Persian).
- Yusefi, G. (1990). *Bright spring (Cheshme-ye Rowshan)*. Tehran: Elmi Publications. (In Persian).
- Zarrinkub, A. (1988). *Research in Persian poetry (An outlook of Persian Poem)* 2nd Edition. Tehran: Novin Publications. (In Persian).
- Zarrinkub, A. (2010). “*Pir-e Ganjeh in Search of Nowhere*”. Eighth edition. Tehran: Sokhan Publication. (In Persian).